

Między pracą a edukacją. Z życia Junackich Hufców Pracy na Kresach Wschodnich w II poł. lat 30. XX w.

Jarosław Durka

Durka Jarosław (2018). *Między pracą a edukacją. Z życia Junackich Hufców Pracy na Kresach Wschodnich w II poł. lat 30. XX w.* [w:] *Oświata i nauka na Kresach Wschodnich w XIX i XX wieku*, red. J. Lusek, Bytom–Poznań: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ISBN 978-83-65786-23-4, ISBN 978-83-62135-24-0, s. 193-209.

Między pracą a edukacją. Z życia Junackich Hufców Pracy na Kresach Wschodnich w II poł. lat 30. XX w.

Junackie Hufce Pracy (dalej: JHP) powołano do życia dekretem Prezydenta RP 22 września 1936 r. Powstały na bazie Ochotniczych Drużyn Roboczych utrzymywanych przez Fundusz Pracy i przejętych 16 września 1936 r. przez Ministerstwo Spraw Wojskowych. Pierwsze takie drużyny utworzono w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego wiosną 1932 r. na Śląsku, aby zapewnić pracę bezrobotnej młodzieży. W 1933 r. Ministerstwo Pracy i Opieki powołało Stowarzyszenie Opieki nad Niezatrudnioną Młodzieżą. Junacy brali udział w pracach publicznych przy budowie dróg, regulacji i obwałowaniu rzek, w pracach budowlanych i remontowych na kolei, przy budowie lotniska w Białymstoku i stadionu w Krakowie-Bronowicach. Utworzono warsztaty, w których wdrażano idee spółdzielczości. Na te potrzeby dzierżawiono majątki rolno-hodowlane i uruchamiano małe zakłady produkcyjne. Wśród młodzieży prowadzono akcję oświatową. W ramach samokształcenia i dokształcania udostępniano im zbiory biblioteczne, zapewniano prenumeratę czasopism, organizowano wycieczki i obchody uroczystości państwowych¹. Stowarzyszenie zlikwidowano w 1935 r., a kontrolę nad ośrodkami przejęło wojsko. Działalność scentralizowano w Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, a w zamierzeniach dowódców wojskowych pojawiły się

¹ K. Chylak, *Łagodzenie skutków bezrobocia wśród młodzieży w Polsce w latach 1933–1935. Działalność Stowarzyszenia Opieki nad Niezatrudnioną Młodzieżą*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2012, t. 10, s. 211–222; A. Ignatowicz, *Przygotowanie obronne społeczeństwa w Polsce (1921–1939)*, Warszawa 2010, s. 283; P. Musioł, *Ochotnicze Drużyny Robocze*, Katowice 1937, s. 13–16; Ł. Kabzińska, K. Kabziński, *Wybrane aspekty zagrożonego dzieciństwa w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 2012, nr 4, s. 21.

plany wykorzystania potencjału ośrodków junackich do budowy infrastruktury, np. boisk sportowych, fortyfikacji i poligonów. Wojsko przejęło kontrolę nad oficerską i podoficerską obsadą personalną ośrodków pracy².

Według mjr. Władysława Czocha Służba Pracy w poprzednich latach nie sprawdziła się pod względem wychowawczym, a w jej szeregach był znaczny procent ludzi, którzy mieli ukończone 30 lat życia. Jesienią 1935 r., po wykonaniu robót, masowo zwalniano z szeregów junackich, co powodowało, że drużyny robocze zaczęły tracić na popularności, młodzież licznie odchodziła, a organizatorzy musieli przeprowadzać stałą zaciąg, aby uzupełniać stany osobowe. Mjr Czoch wskazywał, że taki stan rzeczy uniemożliwiał „planową i systematyczną pracę wychowawczą wśród młodzieży junackiej”³.

Komendę Główną JHP utworzono przy Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Mieściła się w gmachu przy ul. Myśliwieckiej w Warszawie. Komendantem głównym został ppłk Bogusław Kunc, mianowany przez ministra spraw wojskowych w porozumieniu z ministrem opieki społecznej. Organizację podzielono na cztery okręgi: Warszawa, Kraków, Brześć nad Bugiem i Toruń. Na czele okręgów stali ich komendanci. Kunc nakreślił wskazówki programu wychowawczego:

(...) nie powinien być skomplikowany, opracowany tak, jak w wojsku, po prostu, jasno i zrozumiale bez uniwersyteckich zadań i łamigłówek, aby młodzież nauczyła się czegoś, a wychowawcom nie przyniosło to wiele trudu w przygotowaniu się do pracy. Czego młodzież w domu i w szkole nie zdobyła, niechaj w Junackich Hufcach Pracy znajdzie. Naukę, kulturę i rozrywkę godziwą. Junacy to chłopcy młodzi, wyrosli w biedzie i nędzy niechaj się radują i cieszą i rosną na wartościowych obywateli⁴.

W JHP realizowano programy przysposobienia wojskowego i oświatowo-kulturalne. Wojsko chciało pozyskać osoby przygotowane już w okresie przedpoborowym w tzw. specjalnościach deficytowych, np. do późniejszej służby w jednostkach pancernych. Jednocześnie walczono ze zjawiskiem bezrobocia wśród młodzieży (zakładano, że wśród młodzieży robotniczej, ale zdecydowana większość zgłoszonych ochotników pochodziła ze wsi; według ustaleń Anety

2 K. Chylak, *Łagodzenie skutków bezrobocia...*, s. 22–226.

3 W. Czoch, *Nasz dwuletni dorobek*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 498–499.

4 F. Znamirowski, *W drugą rocznicę*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 511–512.

Ignatowicz w 1936 r. na 11 135 ochotników aż 9947 było ze wsi)⁵. Kpt. Franciszek Znamirowski, jeden z głównych twórców programu wychowawczego w JHP, podkreślał, że ciągle szuka właściwych form wychowawczych, że celem ma być utworzenie państwowotwórczej organizacji i że jest to misja społeczna mająca budować i dźwigać Polskę „wzwyż”⁶.

W 1936 r. na łamach ilustrowanych „Iskier” pisano:

Od paru lat i u nas w Polsce zaczęto robić próbę w tym samym kierunku. Naprzód władze w poszczególnych województwach, potem specjalnie założone stowarzyszenie, ostatnio państwowy Fundusz Pracy zorganizował i rozwinął polską armię pracy do 12 tys. ludzi. Podzielenie na oddziały, karność i posłuch wojskowy, szare, skromne mundurki, łopaty zamiast karabinów na ramionach. Słusznie nadano im nazwę *junaków*⁷.

Apelowano:

Niech więc każdy, kto spotka młodego bezrobotnego w wieku 18–20 lat, doradzi mu, ażeby się do tych oddziałów zapisał, a będzie w Polsce *junaków* niedługo kilkadziesiąt tysięcy i więcej. Dwa lata może każdy służyć w *junakach*, dwa lata w wojsku to razem na cztery lata dla młodzieńca użyteczna robota zabezpieczająca przed nędzą i rozpróżnieniem⁸.

Materiały programowe wytworzone dla potrzeb JHP zawierają tekst *Znaczenie pracy JHP dla Państwa*, w którym czytamy:

Praca podnosi dobrobyt ogółu, a tym samym przyczynia się do wzrostu potęgi Państwa. (...) Młodzież w czasie pobytu w JHP wykonuje pracę fizyczną, użyteczną dla dobra ogólnego i publicznego, budując drogi, regulując rzeki itd. Pracą swą młodzież odrabia ogromne zaległości, które powstały wskutek wiekowej niewoli. Wykonując pracę młodzież przyczynia się do obronności kraju i potęgi Państwa oraz stwarza podwaliny rozwoju i postępu gospodarczego kraju. (...) Jednocześnie młodzież przygotowuje się w JHP do zaszczytnej służby żołnierskiej i podnosi swoją sprawność fizyczną i umysłową⁹.

5 A. Ignatowicz, *Przygotowanie obronne społeczeństwa...*, s. 283. Adam Romaniuk we wrześniu 1938 r. informował, że 86% – por. A. Romaniuk, *Rola JHP w społeczeństwie*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 525.

6 F. Znamirowski, *Podoficer jako wychowawca*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 7, s. 262–263.

7 A.P., *Polska armia pracy*, „Iskry” 1936, nr 6, s. 82.

8 Ibidem.

9 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), JHP, sygn. 259, *Znaczenie pracy J.H.P. dla Państwa*, k. 32.

Junacy w okresie letnim wykonywali wiele prac na terenie całej Polski. Budowali drogi na Podkarpaciu, na Suwalszczyźnie, w Modlinie, na Helu, budowali strzelnice dla wojska w Dęblinie, stadiony sportowe w Warszawie, Krakowie i Kielcach, umacniali wybrzeże morskie na Helu, budowali drogi i osuszali bagna k. Brześcia i k. Powurska, budowali drogi i strzelnice k. Wilna¹⁰. Wydajność pracy fizycznej junaków oceniano bardzo wysoko. Jeśli w pierwszym sezonie istnienia hufców od 15 września do 31 grudnia 1936 r. przepracowano 279 351 junakodni (tak określano jeden dzień pracy junaka przebywającego w terenie), to w sezonie robót od 6 kwietnia do 31 października 1937 r. na 923 433 junakodni przepracowano 760 613 junakodni, co dało sprawność pracy 82,37%. Jak podkreślano, w pierwszym roku pracy wyposażenie sprzętowe drużyn składało się z łopat i taczek wyprodukowanych w junackich zakładach w Wolborzu i Grodnie¹¹. W siedmiu kompaniach żeńskich junaczki zajmowały się szyciem ubrań dla junaków, a także uczyły się prowadzić gospodarstwo domowe¹². W ramach JHP organizowano kursy rzemieślnicze, np. w Warszawie szewski, wodnome-lioracyjny i hotelowo-okrętowy, a w Grodnie stolarski. Ponadto junacy szkolili się przy poszczególnych jednostkach wojskowych na różnych rzemieślników, np. przy oddziałach broni pancernej na szoferów i mechaników, przy oddziałach łączności na robotników kwalifikowanych, znających się na budowie linii telefonicznych lub telegraficznych. Warunkiem dostania się na te kursy było ukończenie sześciu lub siedmiu klas szkoły powszechnej¹³. Dla junaków, którzy nie mieli takiego wykształcenia, organizowano doksztalcenie. Odbywało się w batalionach i kompaniach na terenie całej Polski, także w tych jednostkach, które stacjonowały na Kresach Wschodnich.

Okres wyszkoleniowy trwał od listopada do kwietnia i w tym czasie odbywało się obowiązkowe doksztalcenie junaków w obrębie poszczególnych kompanii. Obejmowano nim wszystkich junaków, nawet jeśli mieli ukończone wszystkie klasy szkoły powszechnej. Dzielono ich na dwie grupy. W pierwszej byli analfabeci i półanalfabeci, stanowili tzw. poziom A. Z kolei junacy ze słabo opanowaną

10 AAN, JHP, sygn. 259, Co junacy zrobili w ciągu lata 1937 r., k. 48.

11 T. Marynowski, *JHP na terenie robót użytkowych i w szkolnictwie zawodowym młodzieży w latach 1936–1938*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 546–557.

12 Jedno z osiedli żeńskich, założone w Bohorodczanach, opisała junaczka Regina Armanowska na łamach „Junaka” – R. Armanowska, *Pierwsze Osiedle Żeńskie w Małopolsce Wschodniej*, „Junak” 1939, nr 7, s. 6–7.

13 AAN, JHP, sygn. 259, Organizacja J.H.P., k. 49; T. Marynowski, *JHP na terenie robót użytkowych...*, s. 546–557.

techniką czytania i pisania stanowili tzw. poziom B. W drugiej grupie znajdowali się junacy z przynajmniej czterema ukończonymi klasami szkoły powszechnej. Według zachowanych danych na okres zimowy 1937/1938 program obejmował dla obu poziomów (A i B) grupy pierwszej po 80 godz. języka polskiego, 40 godz. rachunków z geometrią, 30 godz. historii Polski i wojska, 44 godz. nauki o Polsce współczesnej, dla grupy drugiej – 40 godz. języka polskiego i 14 godz. rachunków z geometrią. JHP mogły wydawać świadectwa szkolne w zakresie klas szkoły powszechnej, w ten sposób powstała Początkowa Szkoła Junacka¹⁴. W okresie wiosennym, trwającym cztery tygodnie (w 1938 r. był to okres od 14 marca do 9 kwietnia), dla tzw. wiosennego wcielenia (czyli nowo przyjętych junaków) na pracę wychowawczo-oświatową przeznaczano 42 godz. (w tym dokształcanie – grupa pierwsza 15 godz., grupa druga 7 godz.; nauka o powinnościach junackich – obie grupy po 15 godz.; nauka o Polsce – grupa pierwsza 12 godz., grupa druga 20 godz.), na naukę higieny – 8 godz., na teoretyczną naukę służby – 12 godz., na musztrę – 30 godz., na wychowanie fizyczne – 28 godz. Dawało to łącznie 120 godz. W wychowaniu fizycznym zwracano uwagę na podniesienie sprawności i nastroju junaków, a także rozbudzenie zapału do ćwiczeń i zaznajomienie z zasadami gier sportowych. Z kolei wyszkolenie strzeleckie planowano na okres letni, podczas prac w terenie. Szkołę walki zostawiano na czas zimowy. W okresie od 1 maja do 31 października 1938 r. na pracę wychowawczo-oświatową przeznaczano 130 godz. w grupie pierwszej (doksztalcanie – 85 godz., nauka o powinnościach junackich – 10 godz., nauka o Polsce – 35 godz.), a w grupie drugiej – 104 godz. (doksztalcanie – 45 godz., nauka o powinnościach junackich – 10 godz., nauka o Polsce – 49 godz.). Nauka o Polsce obejmowała historię Polski i wojska polskiego, geografie Polski, gospodarkę Polski, ustrój Polski i zagadnienia kulturalne¹⁵. Dodatkowym elementem wychowania miało być wyrobienie w junakach umiejętności oszczędzania. Młodzież część zarobionych pieniędzy musiała wpłacać na książeczki oszczędnościowe¹⁶.

Program wychowawczy w batalionach pracujących na Kresach był taki sam jak w całej Polsce. Ze sprawozdania kulturalno-oświatowego kompanii JHP

14 AAN, JHP, sygn. 259, Uwagi o sprawozdaniach z obowiązkowego dokształcania w okresie zimowym 1937/38, k. 63; *Dokształcanie junaków w lecie 1938 r.*, „Junak” 1939, nr 6, s. 8–9.

15 AAN, JHP, sygn. 259, [Program], k. 52; ibidem, Program wychowania i oświaty dla nowowcielonych ochotników w marcu 1938 r., k. 23; C. T., *Tydzień Związku Strzeleckiego w Powursku*, „Junak” 1937, nr 33, s. 24.

16 *Junackie Hufce Pracy*, „Nowiny. Żołnierska Gazeta Ścienna” 22.09.1937, nr 75, s. 2.

w Samborze z marca 1937 r. dowiadujemy się, że szczególny nacisk kładziono na obowiązkowe doksztalcanie. Przyczyną była duża liczba analfabetów i pół-analfabetów. W efekcie z 30 junaków, którzy byli kompletnymi analfabetami, jeszcze tylko pięciu wykazywało słabą technikę czytania i pisania. Do zajęć zaangażowano bezrobotnego nauczyciela z Sambora – Franciszka Krocza, który bezinteresownie uczył matematyki. Elementem wychowawczym było zorganizowanie 18 marca uroczystej akademii z okazji imienin marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza. Jak zaznaczono w sprawozdaniu, program był nawet zbyt obszerny i obejmował śpiewy całej kompanii i chóru, a także referat i deklamacje, a w godzinach wieczornych przemarsz przez miasto. Następnego dnia junacy wzięli udział w żałobnym nabożeństwie za duszę marszałka Józefa Piłsudskiego, a wieczorem, o godz. 19, urządzono uroczystą akademię, również z bardzo obszernym programem artystycznym. Jak relacjonowano, junacy uczestniczyli w zajęciach z zakresu obrony gazowej i lotniczej zorganizowanych przez Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej i Ochronę Przeciwgazową Dyrekcji Kolejowej Lwowskiej, zwiedzili specjalny wagon reklamowy i obejrzeli film propagandowy. Z kolei powiatowy instruktor pożarnictwa prowadził z junakami zajęcia z ochrony przeciwpożarowej. Dla junaków uruchomiono też spółdzielnię, która „z dnia na dzień” rozwijała się coraz bardziej i miała na celu wyedukowanie młodzieży w dziedzinie przedsiębiorczości. Święta Wielkanocne junacy spędzili wspólnie. Brali udział w rekolekcjach organizowanych dla katolików i grekokatolików, w pierwszy dzień świąt podczas wspólnego śniadania przemówił komendant kompanii, a później podzielił się święconym jajkiem. W raporcie komendant kompanii narzekał na braki lokalowe, przede wszystkim na zbyt małą świetlicę, która nie mogła pomieścić wszystkich junaków¹⁷. Klóciło się to z idealnym wizerunkiem świetlicy opisywanym w „Junaku” jako „największej i najpiękniejszej izby w rejonie zakwaterowania oddziału, widnej, czystej, estetycznie ozdobionej pracami artystycznymi, wykonanymi przez junaków”¹⁸.

Inne sprawozdanie dotyczy realizacji zadań oświatowo-wychowawczych w kwietniu tego roku w 14. Batalionie Pracy w Wilnie. Junacy tworzyli trzy grupy. Ci z grupy pierwszej obligatoryjnie byli podzieleni na dwa poziomy: A i B. Objęto ich obowiązkowym doksztalcaniem, które rozpoczęto 26 kwietnia.

17 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie kulturalno-oświatowe za miesiąc marzec 1937 r. komendanta kompanii pracy J. Kuklińskiego, [b.p.].

18 F. Z., *Jakie jest zadanie świetlicy junackiej?*, „Junak” 1939, nr 27, s. 3.

W grupie A było 25 junaków, którzy w ramach lekcji zaznajomili się z literami: *c t o d m*, według *Elementarza* Falskiego. Zapoznano ich także z liczbami od 1 do 6 oraz znakiem „minus”. Junaków z poziomu B – 101 osób – podzielono na trzy komplety i ćwiczone głośne czytanie, powtarzano działania matematyczne w zakresie 100, a także czytano z nimi gazety i urządzono pogadankę o zdobyciu Wilna. Odbyło się też zbiorowe czytanie tekstu pt. *Jak żyją nasze koleżanki*. Grupy druga i trzecia miały zorganizowane wycieczki na Górę Trzech Krzyży, gdzie zapoznano je z podaniem o Giedyminie i fragmentami legend wileńskich. W 17. rocznicę odebrania Wilna zorganizowano im pogadankę na podstawie tekstu opublikowanego w nr. 16 „Wiarusa”. Junakom przedstawiono też życie żeńskich osiedli JHP, w tym celu zorganizowano zbiorowe czytanie „Junaka” nr 10. W ramach zajęć z wychowania obywatelskiego odbyły się pogadanki: *Jak mamy pracować*, *Praca w okresie letnim*, *Znaczenie pracy dla junaków – nawiązanie do Zaszczytnej Służby Pracy*, *Pogadanka w związku z pogrzebem junaka Obsta* [Pawła Obsta – J.D.], a także pogadanki o konstytucji kwietniowej. Junacy mogli też korzystać z biblioteki i świetlic jednostek wojskowych. Podczas praktycznych zajęć oświatowo-wychowawczych nauczono junaków ich pieśni *My awangarda* i *Junacy, junacy*. Dla junaków urządzano wycieczki po Wilnie. Jednym z ważnych punktów docelowych tych wycieczek był grób serca Marszałka¹⁹. 4 marca 1938 r. junacy z 14. Batalionu Pracy brali udział w uroczystych obchodach rocznicy śmierci patrona Wilna, św. Kazimierza, w tzw. Kaziuku²⁰, a 3 maja w defiladzie²¹.

Uczestnicy kursów dokształcających przystępowali do egzaminów potwierdzających poziom ich wykształcenia. W opisywanym 14. Batalionie Pracy z Wilna do egzaminów przystąpili junacy z poszczególnych kompanii. W 38. kompanii egzamin z czterech klas zdało pięciu junaków, z trzech klas – dwóch junaków, a trzech junaków egzaminów nie zdało²². W 39. kompanii egzamin zdali wszyscy uczęszczający na obowiązkowe dokształcanie: 21 osób w zakresie czterech klas

19 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie kulturalno-oświatowe za miesiąc kwiecień 1937 r. komendanta 14 Batalionu Pracy mjr. Ludwika Wilczyńskiego, załącznik do pisma komendanta Okręgu Nr 1 JHP płk. B. Pytla do komendanta głównego JHP w Warszawie z 24.05.1937 r., [b.p.].

20 B. Jasiński, *Junacy 14 Batalionu biorą udział w wileńskim „Kaziuku”*, „Junak” 1938, nr 10, s. 20–21.

21 Z. Czernianin, *Uroczystości 3 majowe. Udział 14 Batalionu JHP w dniu 3 maja w Wilnie*, „Junak” 1938, nr 15, s. 18.

22 AAN, JHP, sygn. 266, Protokół z przebiegu egzaminu junaków poziomu „B” odbytego w dniu 12 kwietnia 1938 r. w 14 Baonie JHP (38 komp.) w Wilnie, [b.p.].

i dziewięć osób w zakresie trzech klas²³. W 41. kompanii egzamin z pięciu klas zdało sześciu junaków, z czterech klas – 13 junaków, z trzech klas – 17 junaków. W tej grupie pięciu junaków egzaminu nie zdało²⁴. W owej kompanii na poziomie A do egzaminu w zakresie pierwszej klasy egzamin zdało pięciu junaków, a w zakresie drugiej klasy czterech junaków, trzech junaków egzaminu nie zdało²⁵. Ocenie podlegały: język polski, rachunki i nauka o Polsce²⁶. 26 kwietnia 1938 r. zakończono kursy dokształcające dla junaków w zakresie siedmiu klas szkoły powszechnej przy Wieczorowych Kursach Dokształcających im. A. Mickiewicza w Wilnie. W dniach 27–30 kwietnia odbyły się egzaminy. Do egzaminu przed Państwową Komisją Egzaminacyjną przystąpiło wtedy 31 junaków z 36 uczęszczających na kurs (cztery osoby, które osiągały wyniki niedostateczne, przestały uczęszczać 30 marca, a jeden z junaków odszedł do wojska). Egzamin z siedmiu klas zdało 23 junaków, a ośmiu tego egzaminu nie zdało i otrzymało zaświadczenia o uczęszczaniu na kursy z podaniem ocen z poszczególnych przedmiotów nauczania²⁷. W czerwcu 1938 r. w skład 14. Batalionu Pracy z Wilna wchodziły: 38. kompania – 122 junaków, 39. kompania – 90 junaków, 41. kompania – 86 junaków, a także 42. kompania – najprawdopodobniej 109 junaków. W tej ostatniej kompanii prowadzono obowiązkowe dokształcanie, gdyż były to osoby z „wcielenia” marcowego z 1938 r. Do grupy pierwszej poziomu B zakwalifikowano 46 osób i zajęcia prowadził podprzewodnik Ludwik Czachara, a w grupie drugiej znalazły się 63 osoby, z którymi zajęcia prowadził podprzewodnik Władysław Bargiel. W pozostałych kompaniach: 38., 39. i 41., nauczali wszyscy oficerowie w myśl wytycznych dla całych kompanii²⁸.

23 AAN, JHP, sygn. 266, Protokół z przebiegu egzaminu junaków poziomu „B” odbytego w dniu 11 kwietnia 1938 r. w 14. Baonie JHP (39 komp.) w Wilnie, [b.p.].

24 AAN, JHP, sygn. 266, Protokół z przebiegu egzaminu junaków poziomu „B” odbytego w dniu 12 kwietnia 1938 r. w 14. Baonie JHP (41 komp.) w Wilnie, [b.p.].

25 AAN, JHP, sygn. 266, Protokół z przebiegu egzaminu junaków poziomu „A” odbytego w dniu 13 kwietnia 1938 r. w 14. Baonie JHP (41 komp.) w Wilnie, [b.p.]. W protokole zamiast drugiej klasy widnieje zapis „11 klas”, co najprawdopodobniej jest błędem, bo oznaczałoby zdawanie matury z poziomu A w ramach obowiązkowego dokształcania.

26 AAN, JHP, sygn. 266, Imienna lista egzaminacyjna junaków uczęszczających na lekcje obowiązkowego dokształcania na poziomie „B” komp. 39, [b.p.].

27 AAN, JHP, sygn. 266, Meldunek komendanta batalionu mjr. Ludwika Wilczyńskiego do Ministerstwa Spraw Wojskowych Komendanta Głównego JHP z 10 V 1938 r., [b.p.].

28 AAN, JHP, sygn. 266, Meldunek komendanta 14. Batalionu Pracy hufcowego Władysława Cierpickiego do Ministerstwa Spraw Wojskowych Komendanta Głównego JHP z 4 VI 1938 r., [b.p.].

Junaków wychowywano w kulcie Józefa Piłsudskiego. Bardzo uroczyście obchodzono rocznice śmierci marszałka. 10 maja 1937 r. w 14. Batalionie Pracy w Wilnie wydano rozkaz, w którym czytamy:

Dnia 12 maja rb. przypada druga rocznica zgonu Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, która będzie obchodzona w Wilnie przez wojsko i junaków wspólnie ze społeczeństwem cywilnym. W związku z tym zarządzam co następuje: W dniu 11 maja 1937 roku o godz. 18. Ref. [erent – J.D.] ośw. [iatowy – J.D.] przygotowuje akademię wg wskazówek wydanych ustnie. Na akademii mają być bezwzględnie wszyscy oficerowie, podoficerowie i junacy z 42 kompanii i plutonu administracyjnego oraz junacy z 39 i 41 komp., którzy biorą udział. Praca i zajęcia do tego czasu mają być ukończone. Kompania 39 i 41 po porozumieniu się z Dowództwem 1 i 5 pp. Leg. [ionów – J.D.] mają wziąć udział w akademiach zorganizowanych przez w/w pułki. Gdyby to jednak było niemożliwe, należy wygłosić w godzinach popołudniowych pogadanki poświęcone Pamięci Wskrzesiciela Polski. Materiał poda referent oświatowy²⁹.

Szczególną uroczystością w życiu junaków było Święto Pracy, które obchodzono w różnych terminach w maju i czerwcu. Świętem tym oficjalnie inicjowano roboty w sezonie wiosenno-letnim. W 1937 r. w Wilnie święto to połączono z obchodami rocznicy odzyskania miasta. Rozpoczęto je nabożeństwem w kościele garnizonowym, były przemówienia na temat celowości pracy nad podniesieniem potęgi państwa, uroczyste wręczenie dowódcom pułków łopat i oficjalne zapoczątkowanie prac przy dźwiękach muzyki granej przez orkiestry pułkowe. Komendant batalionu mjr Ludwik Wilczyński zaproponował władzom lokalnym pracę junaków w śródmieściu, co miało umożliwić zbliżenie junaków do miejskiej ludności. Oferta została życzliwie przyjęta przez wojewodę i prezydenta miasta³⁰. W Darewie k. Nowogródka Święto Pracy obchodzono 23 maja 1937 r. W notatce służbowej czytamy dość szczegółową relację:

29 AAN, JHP, sygn. 260, Rozkaz Batalionowy nr 65 z 10 V 1937 r. w 14 Batalionie Pracy JHP, [b.p.]; B. Jasiński, *Uroczystość 12 maja w 14-ym Batalionie Pracy w Wilnie*, „Junak” 1937, nr 15, s. 13–14. W lutym organizowano marsze narciarskie ku czci Piłsudskiego – J. Cudzich, *III marsz zimowy narciarski Żułów-Wilno ku czci I Marszałka Polski J. Piłsudskiego*, „Junak” 1938, nr 9, s. 17–18.

30 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie komendanta 14 Batalionu JHP mjr. Ludwika Wilczyńskiego do komendanta głównego JHP z 22 V 1937 r., [b.p.]; J. Łada, *Święto pracy junaków w Jeleniewie*, „Junak” 1937, nr 18, s. 11–12; A. Tomuła, *Święto pracy w Powursku*, „Junak” 1937, nr 18, s. 12–14; M., *Święto pracy na Huculsczyźnie*, „Junak” 1937, nr 17, s. 14–16.

Po wstępnych pogawędkach o doniosłości „Święta Pracy” nastrój wśród junaków był podniosły. W kompaniach dołożono wszelkich starań, żeby wygląd zewnętrzny junaków, postawa i karność wypadły jak najlepiej, co dodatkowo uwidoczniło się w zwartych szeregach całego batalionu. Przy życzliwym poparciu Kierownictwa Robót Nr 18, kompania 2 z Olsiewicz przetransportowana była w tym dniu kolejką wąskotorową do Darewa i z powrotem, zaś kompania 1 ze względu na bliską odległość przybyła pieszo. Do uświetnienia uroczystości przyczynili się P.P. oficerowie z Kierownictwa Robót Nr 18 z Panem ppłkown. Rewieńskim na czele. Pan D-ca 78 p.p. – przysyłając orkiestrę dętą, która przygrywała do późnego zmroku. Orkiestrę z Baranowicz przewieziono samochodami ciężarowymi Kierownictwa Robót, które pod każdym względem szło mi na rękę. Miejscowy proboszcz w czasie nabożeństwa wygłosił okoliczne patriotyczne kazanie³¹.

Do junaków przemówienie wygłosił szef Fortyfikacji nr 18 z 20. Dywizji Piechoty ppłk Rewieński. Kolejnymi punktami obchodów były uroczyste wręczenie dyplomów oficerskich JHP przed frontem batalionu oraz symboliczne wręczenie łopat, a później defilada kompanii z łopatami. W relacji podkreślono, że „junacy swoją postawą i sprężystym krokiem wywarli na zaproszonych gościach bardzo dodatnie wrażenie, a ludność cywilna z zainteresowaniem przyglądała się całej uroczystości”³².

W Pogorzelnicach w powiecie baranowickim, gdzie stacjonował 2. Batalion Pracy, święto to obchodzono 28 maja. W programie oprócz podniesienia sztandaru, polowej mszy, ślubowania, poświęcenia narzędzi, pokazów miejsca zakwaterowania junaków i defilady przewidziano także pracę junaków na wyznaczonym odcinku, wspólne śniadanie junackie, a później przerwę wypoczynkową, zawody sportowe, ognisko i zabawę przy muzyce orkiestry Baonu KOP „Snów”³³. W sprawozdaniu z wsi Kamienne na Wołyniu, gdzie w dniach 5 i 8 czerwca też obchodzono Święto Pracy, narzekano, że z pobliskich Sarn nie przyjechali zaproszeni oficjele. Święto rozpoczęto mszą, następnie odbyło się ślubowanie, poświęcenie sprzętu, uroczyste rozpoczęcie pracy, mianowanie kandydatów młodszymi junakami, a później defilada i wspólny obiad. W kompaniach 68. i 69.

31 AAN, JHP, sygn. 260, Notatka Komendanta 1 Baonu Pracy Romana Krzemińskiego dla Komendanta Głównego JHP w Warszawie z 31 V 1937 r., [b.p.].

32 Ibidem.

33 AAN, JHP, sygn. 260, Notatka Komendanta 2 Baonu Pracy Jana Geronisa dla Komendanta Głównego JHP w Warszawie z 31 V 1937 r., [b.p.].

zaplanowano zabawę junacką, a w 43. i 44. zawody sportowe³⁴. Z kolei w Brześciu nad Bugiem święto zorganizowano według podobnego programu jak w innych miejscowościach, ale dopiero 12 czerwca, dzień był na tyle upalny, że junacy szybko się męczyli i nie byli w stanie zrealizować wszystkich zaplanowanych zadań³⁵.

W sprawozdaniu oświatowym 61. kompanii w Samborze za miesiąc maj 1937 r. czytamy, że po zakończeniu okresu zimowego junacy przygotowywali się do zdania egzaminów komisyjnych. Łącznie zdało je 72 junaków. W ramach kompanii działał zespół redakcyjny, który wydał sześć gazetek ściennych, a efektem pracy zespołu radiowo-modelarskiego było pięć aparatów detektorów, aparat fotograficzny i sześć modeli samolotów. Ponadto zespół dekoracyjny zadbał o ozdobienie świetlicy w terenie. Uroczystość obchodzono Święto 3 Maja. 6 maja zorganizowano akademię dla rekrutów 6. Pułku Strzelców Podhalańskich, a 9 i 10 maja jeden pluton 61. Kompanii JHP uczestniczyli w obchodach święta pułkowego w Drohobyczu. 12 maja junacy wzięli udział w mszy i akademii w drugą rocznicę śmierci Józefa Piłsudskiego. Siedem dni później zorganizowano wycieczkę do Lwowa, gdzie zwiedzano cmentarz Obrońców Lwowa, Panoramę Raclawicką, dioramy, Targi Wschodnie, Muzeum Narodowe i Historyczne. Wycieczka wywarła na uczestnikach niesamowite wrażenie, mogli zobaczyć zabytki i poznać wielkomiejskie atrakcje. 20 maja junacy z powodzeniem wzięli udział w zawodach modeli latających i zajęli czołowe lokaty. 30 maja odbyło się uroczyste pożegnanie junaków, a wyróżniający się w pracy oświatowej zostali nagrodzeni książkami. Odjazdowi kompanii towarzyszyła orkiestra wojskowa, która odprowadziła junaków na stację kolejową³⁶. Z lektury tygodnika „Junak” wiemy, że dla nowo przybyłej młodzieży z 61. i 62. Samodzielnej Kompanii JHP zorganizowano w Samborze kurs spółdzielczy. Wzięło w nim udział 36 junaków, a wśród wykładowców kursu byli nauczyciele Gimnazjum Handlowego w Samborze³⁷.

34 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie referenta 15 Batalionu Pracy Bolesława Żabickiego z 15 VI 1937 r. ze Święta Pracy w Kamiennym, załącznik do pisma komendanta Batalionu Pracy (w zastępstwie podpisał przewodnik Wacław Gerlicz) w Kamiennym do Komendy Głównej JHP w Warszawie z 17 VI 1937 r., [b.p.].

35 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie z uroczystości „Święta Pracy” referenta oświatowego batalionu Stanisława Robaczyka, załącznik do pisma komendanta Okręgu nr 3 JHP w Brześciu nad Bugiem mjr. Waluszewskiego do komendanta głównego JHP w Warszawie z 19 VI 1937 r., [b.p.].

36 AAN, JHP, sygn. 260, Sprawozdanie oświatowe za miesiąc maj 1937 r. komendanta kompanii pracy J. Kuklińskiego, [b.p.].

37 K. W., *Kurs spółdzielczy 61 kompanii JHP w Samborze*, „Junak” 1938, nr 10, s. 17; T. Wolny, *Jak Sambor żegnał 61 kompanię JHP*, „Junak” 1938, nr 16, s. 19.

Praca oświatowo-kulturalna batalionów podlegała ocenie. Przykładem może być sprawozdanie z kontroli 11. Batalionu Pracy stacjonującego w Połonce nad Styrem, Janówce i w Kiwercach na Wołyniu. Pozytywnie oceniono oficera oświatowego Tadeusza Krasnopolskiego, który stosował się do instrukcji i wskazówek dowódcy batalionu. Od samego początku istnienia hufców szczególną wagę przywiązywano do osoby instruktora-wychowawcy i kształtowania jego osobowości jako wzorca dla młodzieży junackiej³⁸. Starano się zadbać o warunki jego pracy. Dlatego też sprawdzano, czy dysponuje koniecznymi materiałami i pomocami. Podczas wspomnianej kontroli zauważono brak dostatecznej liczby podręczników do nauki historii Polski (korzystano z *Zarysu historii polskiej aż do najnowszych czasów* Anatola Lewickiego). Książki okazały się potrzebne w większych ilościach, gdyż batalion zakwaterowano w trzech miejscowościach. Pracę kadry nauczycielskiej oceniono wysoko, ale zauważono niedobory lokalowe. W dniach deszczowych brakowało pomieszczeń. W sprawozdaniu czytamy też: „Zawodowego dokształcenia w baonie nie prowadzi się, z wyjątkiem 50 komp. [anii – J.D.] p. [racy – J.D.], która przy sposobności pracy w betoniarni zaprawia junaków w tej pracy i dzięki współpracy inżynierów przez pogadanki stara się praktykę uzupełnić także wiadomościami teoretycznymi”³⁹. Pogadanki dla junaków prowadzili oficer oświatowy, komendanci kompanii, lekarz batalionu i prelegenci zaproszeni z Łucka. Oprócz czasopism dostarczanych przez Komendę Główną prenumerowano „Kurier Poranny”, „Przegląd Sportowy” i „Tempo Dnia”. W batalionie dużą popularnością cieszyło się czasopismo „Junak”, a oficerowie współpracowali z redakcją, wysyłając sprawozdania, reportaże i zdjęcia. Kadra prenumerowała „Przegląd Służby Pracy”. Batalion dysponował czterema aparatami radiowymi „Natawis”. W jednostce funkcjonował chór baonowy i dwa chóry kompanijne składające się z maturzystów. Utworzono także 10-osobowy zespół muzyczny dysponujący skrzypcami, gitarami, mandolinami, mandolą i harmonią. Funkcjonował zespół teatralny przygotowujący spektakle, ogniska i wieczory. Dla junaków organizowano wycieczki do Łucka, a także na teren wykopalisk prowadzonych przez Muzeum Wołyńskie. Batalion

38 F. Znamirowski, *Rola instruktora w akcji ośw.-wychowawczej*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2, s. 9–13; S., *Pierwsze kroki młodego wychowawcy*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2, s. 14–16.

39 AAN, JHP, sygn. 245, Sprawozdanie z kontroli pracy oświatowo-wychowawczej w 11 baonie pracy przeprowadzonej dn. 5–6 VII 1938 r., [b.p.]. Do rozwoju czytelnictwa przywiązywano dużą wagę – zob. J. Poczetowska, *Nieco o czytelnictwie młodzieży*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2, s. 17–23; eadem, *Akcja biblioteczna*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 7, s. 267–283; eadem, *Nieco o czytelnictwie JHP*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 529–534.

założył spółdzielnię, która dysponowała sklepem (w miejscu zakwaterowania 31. i 32. kompanii) i dwoma jego filiami w Janówce (dla 33. kompanii) i w Kiwercach (dla 50. kompanii), a także fryzjериą przy siedzibie dowództwa batalionu. W sprawozdaniu zawarto też informacje dotyczące funkcjonowania batalionu w społeczności lokalnej:

Z miejscowych placówek i organizacji utrzymuje baon stosunki ze szkołami w Górcie Polonce i w Połonce⁴⁰, z Zarządem Gminnym, Kołem Samarytanek i Strażą Pożarną. Z miejscowym społeczeństwem (Rusini) łączność jest trudna do nawiązania, jednak nie ma żadnych zadrażnień, widoczne jest zainteresowanie się junakami, pokryte pozorami obojętności i rezerwy. Z sąsiadami osadnikami wojskowymi stosunki b. dobre; uczestniczą licznie w uroczystościach i ogniskach, na których można spotkać i ruską ludność z Polonki⁴¹.

Ze sprawozdania wynika, że w hufcach szczególnie dbano o dobrą atmosferę:

Mł. [odych – J.D.] z cenzusem przydzielono do 31 i 32 komp. i są zakwaterowani wspólnie z junakami, częściowo w barakach a częściowo pod namiotami. Nastroj wśród nich dobry; udział w życiu baonu, zwłaszcza w pracy oświatowo-wychowawczej żywy i chętny. Z łatwością tworzą między sobą zespoły stałe i doraźne (...) np. zespół dekoracyjny, literacki, 2 chóralskie. Widoczne jest dążenie do pozostawienia po sobie w baonie dobrych i stałych wspomnień⁴².

40 Na temat współpracy z innymi szkołami: A. Maciejowski, *Opieka nad szkołą w Wołkowyci i Konotopach*, „Junak” 1939, nr 9, s. 11; J. Mazur, *Opiekujemy się szkołami kresowymi*, „Junak” 1939, nr 26, s. 15; B. Jasiński, *Akcja spółdzielcza w 14 Baonie Pracy w Wilnie*, „Junak” 1938, nr 8, s. 21; A. Maciejowski, *Szkoła w Wołkowyci pod opieką JHP*, „Junak” 1938, nr 28, s. 20. Na temat szkoły w Rudni Książsielskiej na Wołyniu: F. Wrona, *Piękny czyn 15 batalionu JHP*, „Junak” 1938, nr 35, s. 14.

41 J. Poczętowska, *Nieco o czytelnictwie JHP...*, s. 529–534. Na temat relacji polsko-ukraińskich na Wołyniu w okresie międzywojennym pisałem w: J. Durka, *Janusz Radziwiłł 1880–1967. Biografia polityczna*, Warszawa 2011; idem, *Stanisław Albrecht Radziwiłł (1914–1976) – arystokrata, polityk, finansista i działacz społeczny*, [w:] *Wojna i emigracja. Studia i szkice*, t. 2: *Emigracja i losy Polaków na obczyźnie*, red. T. Sikorski, P. Słowiński, H. Walczak, Gorzów Wielkopolski 2013, s. 61–80; idem, *Edmund Ferdynand Radziwiłł (1906–1971) – arystokrata, działacz, oficer Armii Krajowej*, [w:] *Nieborów i Arkadia – 70 lat Muzeum. Księga pamiątkowa*, red. A. Morawińska, Nieborów 2015, s. 70–83, 431–432; idem, *Potrzeba kształtowania postaw obywatelskich na Wołyniu w okresie międzywojennym w świetle publicystyki Sabiny Krasickiej*, [w:] *Amor patriae nostra lex. Oblicza polskiej niepodległości w literaturze dokumentu osobistego, dydaktyce i edukacji historycznej. Studia i materiały dedykowane Profesor Barbarze Kubis z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowo-dydaktycznej*, red. A. Gołębiowska, Opole 2017, s. 315–330; idem, *Wystawa wołyńska 1928 roku – organizacja i znaczenie*, [w:] *Między mitem a rzeczywistością. Kresy Wschodnie w XIX i XX wieku*, red. A. Dawid, J. Lusek, Bytom–Opole 2017, s. 337–351.

42 AAN, JHP, sygn. 245, Sprawozdanie z kontroli pracy oświatowo-wychowawczej w 11 baonie...

W zarządzeniach pokontrolnych postulowano m.in., żeby działać na rzecz zwiększenia czytelnictwa wśród junaków. Ponadto, żeby księgi rachunkowe spółdzielni były prowadzone przez junaków (jak nakazywały przepisy), a nie przy pomocy przewodnika świetlicowego Antoniego Kotkiewicza, zwłaszcza że spółdzielnia miała zarówno radę nadzorczą (z podziałem na komisję rewizyjną, oświatową, gospodarczą) składającą się z junaków⁴³, jak i zarząd, w skład którego wchodził także junacy⁴⁴.

Zachowało się też sprawozdanie z kontroli 5. Batalionu Pracy, którą przeprowadzono od 7 do 10 czerwca 1939 r. Batalion stacjonował w powiecie baranowickim i pracował przy budowie fortyfikacji w pobliżu miejscowości Dubiszczce, Pogorzelce i Darewo⁴⁵. Po pierwsze oceniano oficera oświatowego Wiktora Kustronia, jego znajomość instrukcji dotyczących prac kulturalno-oświatowych, sposób wykonywania obowiązków i zapał do pracy. Brano pod uwagę warunki pracy, a szczególnie odległość zakwaterowania poszczególnych kompanii. W przypadku 5. batalionu uwzględniono, że szczególnym utrudnieniem dla oficera oświatowego było oddalenie 20. kompanii o ok. 20 km, a także niedobór świetlic, które dopiero powstawały, przez co kompanie musiały współdzielić jeden lokal świetlicowy (opiekę nad nim sprawował pomocnik oficera oświatowego Tadeusz Kraus). Komendant batalionu co miesiąc urządzał odprawy dla kadry, podczas których odbywało się doskonalenie kadry. Z kolei każdej niedzieli po nabożeństwie komendanci poszczególnych kompanii organizowali pogadanki wychowawcze dla junaków. Głównym tematem było zachowanie się kompanii w minionym tygodniu, a także powinności junaków. Msze odbywały się przed ołtarzem polowym, który postawiono w miejscu stacjonowania batalionu. Kapłanem batalionu był proboszcz parafii Darewo. Zajęcia z wiedzy o Polsce officer oświatowy prowadził z całym kompaniami i czynił to w miesiącu kwietniu, kiedy jeszcze batalion przebywał w kwaterach zimowych, lub w sezonie letnim, w ramach tzw. programu deszczowego. Latem co tydzień organizowano ogniska, a programy ognisk układały kompanijne zespoły teatralne. Istniejący do 5 czerwca 1939 r. zespół mandolinistów został zdekompletowany po rozdzieleniu jego

43 Ibidem. (W skład rady nadzorczej wchodził: Marian Szkudlarek, Raczyński, Jasiński, Aleksy Sapun, Aleksy Kuźmicz, Świerczyński, Wodzicki, Jersak, Drwalczewski).

44 Ibidem. (W skład zarządu wchodził: Tadeusz Kmer, Józef Langer, Stanisław Kaczmarek, a sprzedawcami byli: Jan Ozimek, Leon Stelter i Jan Kozłowski).

45 *Junackie Hufce Pracy*, [w:] *Forum o wojnach światowych*, www.dws.org.pl/viewtopic.php [data dostępu: 11 II 2017].

członków do różnych kompanii. Batalion posiadał trzy radioaparaty zasilane akumulatorami, dwa z nich to „Natawis”, czynne, ale odbierające bardzo słabo, a jeden to „Radiomuzyka”, który jednak miał spalone lampy i wymagał naprawy. Radioaparaty znajdowały się w bibliotekach, ale ze względu na słaby odbiór nie urządzano zbiorowego słuchania audycji.

Wśród młodzieży dużą popularnością cieszyło się czasopismo „Junak”, a kadra oficerska i czasem podoficerska czytała „Przegląd Służby Pracy”. Księgozbiór batalionu podzielono między kompanie. W 14. i 15. kompanii biblioteka mieściła się w specjalnie do tego przeznaczonym pokoju, w 20. kompanii cały księgozbiór trzymano w walizie bibliotecznej, a w 16. kompanii, niedawno sformowanej, książki dopiero co zaczęto wypożyczać. W sprawozdaniu podkreślono, że mimo braku specjalnej kampanii promującej czytelnictwo junacy czytali bardzo chętnie. W ramach batalionu działała spółdzielnia prowadząca sklep główny (w miejscu zakwaterowania 14. i 15. kompanii) oraz filię (w miejscu zakwaterowania 20. kompanii). Spółdzielnię opiekował się oficer oświatowy. Spółdzielnia miała radę nadzorczą (podobnie jak w 11. batalionie z komisjami: rewizyjną, gospodarczą, oświatową)⁴⁶ i zarząd⁴⁷. Członkami rady nadzorczej i zarządu byli junacy. W sklepach także pracowali junacy. Od junaków w ratach zbierano udziały. Spółdzielnię tworzyło 401 członków, a jej fundusz liczył 580 zł i 50 gr. Ze sklepów korzystali tylko junacy i kadra, a w pobliżu nie było żadnych innych prywatnych sklepów. Rachunkowość prowadził opiekun spółdzielni, a sprzedawcy byli praktykantami kursu spółdzielczego w Toruniu. Sklep znajdował się w jedynym baraku świetlicowym i jak zauważono – ściany wewnątrz miał obite dyktą i ozdobione. Z kolei sklep w 20. kompanii mieścił się w baraku administracyjnym. Sklep główny był dobrze zabezpieczony – okna miał okratowane, a na drzwiach kłódkę, a w sklepie 20. kompanii sprzedawca spał w lokalu „celem lepszego zabezpieczenia”. W sprawozdaniu z kontroli napisano, że junak powinien zostać przeniesiony do namiotu, a drzwi sklepu powinny być zabezpieczone sztabą żelazną i kłódką. Sklep główny zaopatrywał się w towary w sklepach prywatnych w pobliskich Lachowiczach, a filia 20. kompanii albo w sklepie głównym, albo w pobliskich Baranowiczach w sklepie „Społem”. Jak czytamy w sprawozdaniu:

46 W skład rady nadzorczej wchodził: M. Koch, J. Szklarz, J. Lewicki, T. Kowalski, S. Pomianek, J. Remes, W. Stachniak, W. Gałach i K. Borys.

47 W skład zarządu wchodził: J. Lipiński, S. Wańc, Bolibrzuch, W. Marko, S. Woś, T. Glatte. Sklepowymi byli: W. Jaworski do 8 czerwca, a od 9 czerwca Paweł Jachimowicz (w sklepie głównym), Alfons Kryszkiewicz i Edmund Kościelniak (w filiach).

Spółdzielnia 5 batalionu pracy przeszła w okresie letnim 1938 r. poważny kryzys gospodarki, spowodowany przede wszystkim nieuczciwością sklepowych. Obecnie od początku okresu letniego 1939 r. spółdzielnia wykazuje poważną poprawę, tak w zakresie gospodarki towarowej, jak i w zakresie propagandy spółdzielczości⁴⁸.

Biorąc pod uwagę wysokie wyniki osiągnięte przez JHP pod względem wykonanej pracy fizycznej, ale też pozytywnie oceniając pracę wychowawczą w duchu państwowym⁴⁹, w 1937 r. wprowadzono obowiązkowy miesięczny staż dla maturzystów. Budził on wśród młodzieży wiele obaw i niepokojów. Jednak w relacjach powstałych jeszcze przed wojną, jak i późniejszych, uczestnicy tych przecież przymusowych i często niechcianych robót wypowiadali się pozytywnie o ich wpływie na kształtowanie postaw patriotycznych⁵⁰. Po latach prof. Witold Kieżun wspominał pozytywne aspekty wyrównywania różnic społecznych:

Byliśmy wcieleni do zespołu junaków bez cenzusu, chłopców, wiejskiego lub robotniczego pochodzenia z ukończoną najwyżej szkołą powszechną. Mieszkaliśmy razem w namiotach 24-osobowych podzieleni według reguły: 12 junaków bez cenzusu i 12 z cenzusem, obowiązkowo przemieszani w sąsiedztwie łóżek. Pracowaliśmy też w mieszanych drużynach roboczych, z jednakowymi normami, jednakowo ubrani, byliśmy jednakowo traktowani. Pamiętam, że nasze relacje były bardzo życzliwe. Staliśmy się obiektem zainteresowania i podziwu naszych *bezcenzusowych* towarzyszy pracy. Kiedy

48 AAN, JHP, sygn. 245, Sprawozdanie z kontroli pracy oświatowo-kulturalnej 5 batalionu pracy. Kontrolę przeprowadził mgr Adamus Bolesław podreferendarz w czasie od 7 VI do 10 VI 1939 r., [b.p.]; W.P., *Junackie spółdzielnie a produkcja „Społem”*, „Junak” 1939, nr 11, s. 11. W czerwcu 1939 r. do nr 24 „Junaka” ukazał się dodatek „Spółdzielczość wzmacnia siłę gospodarczą narodu i obronności państwa”, w którym na kilkunastu stronach zamieszczono szereg artykułów propagujących ideę spółdzielczości.

49 Szerzej na temat wychowania państwowego: E. Magiera, *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin 2003; J. Król, *Pedagogika państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej: wychowanie czy już indoktrynacja*, [w:] *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej: skrypty dydaktyczne*, red. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2014, s. 105–124; P. Goldyn, *Sławomir Czerwiński (1885–1931). Minister oświaty, przyjaciel Kalisza*, Kalisz 2013. Idea wychowania państwowego była realizowana bardzo szeroko – zob. chociażby: J. Durka, *Wartości edukacyjne w Miesięczniku Młodzieży Szkół Średnich Dąbrowy Górniczej „Młodzi Idą...” w dwudziestolecium międzywojennym*, [w:] *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2013, s. 109–125; idem, *Miesięcznik Młodzieży Szkół Średnich Zagłębia Dąbrowskiego „Młodzi Idą...”*, [w:] *Region i książka. Szkice z dziejów książki regionalnej*, red. E. Andrysiak, E. Steczek-Czerniawska, Kalisz 2016, s. 13–26.

50 H. Tyszyński, *Maturzysta przy łopacie*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9, s. 575–578; *Braterstwo pracy*, „Przegląd Ewangelicki” 28 VIII 1938, nr 35, s. 417; A. Romaniuk, *Nasze zadanie w junackich hufcach pracy. Maturzysta do maturzystów*, „Przegląd Ewangelicki” 28 VIII 1938, nr 35, s. 417.

wspomniałem swemu sąsiadowi o mojej wizycie we Francji i w Niemczech, cała grupa prosiła mnie, żebym szczegółowo opowiedział, jak tam się żyje, jak wygląda *wielki zachodni świat*. Nas z kolei ciekawiły warunki życia w ich domach rodzinnych, ich opinie społeczne, osobiste ambicje. (...) Nasi koledzy *bez cenzusu* chętnie słuchali naszych opowiadań o wielkomiejskim życiu w Warszawie, zadawali nam masę pytań zasadniczego typu. Pamiętam, że podziwiali nasze zdolności pisania, widząc, jak piszemy wiecznymi piórami listy do naszych rodzin. Ofiarowałem wieczne pióro swemu sąsiadowi z namiotu. Po powrocie do Warszawy wysłaliśmy w prezencie wieczne pióra wszystkim naszym kolegom z namiotu⁵¹.

JHP były szczególną organizacją stworzoną dla młodzieży w celu wychowania państwowego, przygotowania wojskowego i zawodowego, często szansą na uzupełnienie wykształcenia. Junacy zorganizowani w bataliony i kompanie mieli za zadanie wykonać konkretną pracę fizyczną, a po jej skończeniu odbywali szkolenia według specjalnie opracowanego programu, którego ważnymi punktami było rozbudzenie postaw patriotycznych i obywatelskich. W raportach dotyczących kilku batalionów i kompanii stacjonujących we wschodnich województwach II Rzeczypospolitej podkreślano dobre relacje junaków z mieszkającą tam ludnością polską, a rezerwę w relacjach z przedstawicielami mniejszości narodowych. Junacy dopiero co pojawili się na Kresach, a ich jednostek nie było wiele. Krótki okres funkcjonowania JHP nie pozwala na zaobserwowanie jakichś szczególnych zmian w tym aspekcie i jest raczej odbiciem ogólnych problemów związanych ze strukturą narodowościową państwa.

51 W. Kieżun, *Pokolenie II Rzeczypospolitej*, <http://www.radiomaryja.pl/be.../pokolenie-ii-rzeczypospolitej/> [data dostępu: 19 II 2017].

Jarosław Durka, *Between work and education. The life of the Youth Labour Corps in Poland's Eastern Borderland in the second half of the 1930s*

The chapter portrays the organisation and activity of the Junackie Hufce Pracy [Youth Labour Corps] in the Interwar period in Poland. This paramilitary organisation was established on the power of the presidential decree and was subordinate to the army. Young volunteers built roads, bridges, stadiums, shooting ranges and other facilities. They filled in the gaps in their education in their spare time and in the winter period. Often, they came from poor families; despite their handicaps, illiteracy was efficiently eliminated in the organisation. The functioning of individual companies and battalions is discussed using the example of units stationed in the eastern voivodeships of the Second Republic of Poland.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Junackie Hufce Pracy, sygn. 245, sygn. 259, sygn. 260, sygn. 266

Prasa

„Junak” 1937-1939

„Nowiny. Żołnierska Gazeta Ścienna” 1937

„Przegląd Ewangelicki” 1938

Opracowania

A.P., *Polska armia pracy*, „Iskry” 1936, nr 6.

Armanowska R., *Pierwsze Osiedle Żeńskie w Małopolsce Wschodniej*, „Junak” 1939, nr 7.

C. T., *Tydzień Związku Strzeleckiego w Powursku*, „Junak” 1937, nr 33.

Chylak K., *Łagodzenie skutków bezrobocia wśród młodzieży w Polsce w latach 1933–1935. Działalność Stowarzyszenia Opieki nad Niezatrudnioną Młodzieżą*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2012, t. X.

Cudzich J., *III marsz zimowy narciarski Żułów-Wilno ku czci I Marszałka Polski J. Piłsudskiego*, „Junak” 1938, nr 9.

Czernianin Z., *Uroczystości 3 majowe. Udział 14 Batalionu JHP w dniu 3 maja w Wilnie*, „Junak” 1938, nr 15.

Czoch W., *Nasz dwuletni dorobek*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.

Durka J., *Edmund Ferdynand Radziwiłł (1906–1971) – arystokrata, działacz, oficer Armii Krajowej*, [w:] *Nieborów i Arkadia – 70 lat Muzeum. Księga pamiątkowa*, red. A. Morawińska, Nieborów 2015.

Durka J., *Janusz Radziwiłł 1880–1967. Biografia polityczna*, Warszawa 2011.

Durka J., *Miesięcznik Młodzieży Szkół Średnich Zagłębia Dąbrowskiego „Młodzi Idą...”*, [w:] *Region i książka. Szkice z dziejów książki regionalnej*, red. E. Andrysiak, E. Steczek-Czerniawska, Kalisz 2016.

Durka J., *Potrzeba kształtowania postaw obywatelskich na Wołyniu w okresie międzywojennym w świetle publicystyki Sabiny Krasickiej*, [w:] *Amor patriae nostra lex. Oblicza polskiej niepodległości w literaturze dokumentu osobistego, dydaktyce i edukacji historycznej. Studia i materiały dedykowane Profesor Barbarze Kubis z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowo-dydaktycznej*, red. A. Gołębiowska, Opole 2017.

Durka J., *Stanisław Albrecht Radziwiłł (1914–1976) – arystokrata, polityk, finansista i działacz społeczny*, [w:] *Wojna i emigracja. Studia i szkice. Tom II. Emigracja i losy Polaków na obczyźnie*, red. T. Sikorski, P. Słowiński, H. Walczak, Gorzów Wielkopolski 2013.

Durka J., *Wartości edukacyjne w Miesięczniku Młodzieży Szkół Średnich Dąbrowy Górniczej „Młodzi Idą...” w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2013.

Durka J., *Wystawa wołyńska 1928 roku – organizacja i znaczenie*, [w:] *Między mitem a rzeczywistością. Kresy Wschodnie w XIX i XX wieku*, red. A. Dawid, J. Lusek, Bytom-Opole 2017.

F. Z., *Jakie jest zadanie świetlicy junackiej?*, „Junak” 1939, nr 27.

Gołdyn P., *Sławomir Czerwiński (1885–1931). Minister oświaty, przyjaciel Kalisza*, Kalisz 2013.

Ignatowicz A., *Przygotowanie obronne społeczeństwa w Polsce (1921–1939)*, Warszawa 2010.

- Jasiński B., *Akcja spółdzielcza w 14 Baonie Pracy w Wilnie*, „Junak” 1938, nr 8.
- Jasiński B., *Junacy 14 Batalionu biorą udział w wileńskim „Kaziuku”*, „Junak” 1938, nr 10.
- Jasiński B., *Uroczystość 12 maja w 14-ym Batalionie Pracy w Wilnie*, „Junak” 1937, nr 15.
- K. W., *Kurs spółdzielczy 61 kompanii JHP w Samborze*, „Junak” 1938, nr 10.
- Kabzińska Ł., K. Kabziński K., *Wybrane aspekty zagrożonego dzieciństwa w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 2012, nr 4.
- Król J., *Pedagogika państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej: wychowanie czy już indoktrynacja*, [w:] *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej: skrypt dydaktyczny*, red. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2014.
- Łada J., *Święto pracy junaków w Jeleniewie*, „Junak” 1937, nr 18.
- M., *Święto pracy na Huculczyźnie*, „Junak” 1937, nr 17.
- Maciejewski A., *Szkoła w Wołkowyi pod opieką JHP*, „Junak” 1938, nr 28.
- Maciejowski A., *Opieka nad szkołą w Wołkowyi i Konotopach*, „Junak” 1939, nr 9.
- Magiera E., *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin 2003.
- Marynowski T., *JHP na terenie robót użytkowych i w szkolnictwie zawodowym młodzieży w latach 1936–1938*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.
- Mazur J., *Opiekujemy się szkołami kresowymi*, „Junak” 1939, nr 26.
- Musiół P., *Ochotnicze Drużyny Robocze*, Katowice 1937.
- Poczętowska J., *Akcja biblioteczna*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 7.
- Poczętowska J., *Nieco o czytelnictwie JHP*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.
- Poczętowska J., *Nieco o czytelnictwie młodzieży*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2.
- Romaniuk A., *Nasze zadanie w junackich hufcach pracy. Maturzysta do maturzystów*, „Przegląd Ewangelicki” nr 35 z 28 VIII 1938 r.
- Romaniuk A., *Rola JHP w społeczeństwie*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.
- S., *Pierwsze kroki młodego wychowawcy*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2.
- Tomula A., *Święto pracy w Powursku*, „Junak” 1937, nr 18.
- Tyszyński H., *Maturzysta przy łopacie*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.
- W. P., *Junackie spółdzielnie a produkcja „Społem”*, „Junak” 1939, nr 11.
- Wolny T., *Jak Sambor zegnał 61 kompanię JHP*, „Junak” 1938, nr 16.
- Wrona F., *Piękny czyn 15 batalionu JHP*, „Junak” 1938, nr 35.
- Znamirowski F., *Podoficer jako wychowawca*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 7.
- Znamirowski F., *Rola instruktora w akcji ośw.-wychowawczej*, „Przegląd Służby Pracy” 1937, z. 1–2.
- Znamirowski F., *W drugą rocznicę*, „Przegląd Służby Pracy” 1938, z. 9.

Internet

Junackie Hufce Pracy, [w:] *Forum o wojnach światowych*, www.dws.org.pl/viewtopic.php [data dostępu: 11 II 2017].

Kieżun W., *Pokolenie II Rzeczypospolitej*, <http://www.radiomaryja.pl/be.../pokolenie-ii-rzeczypospolitej/> [data dostępu: 19 II 2017].